

Inhoud

Georgië en Armenië

- Slenter door Oud-Tbilisi en eet in oriëntaalse eethuisjes
- Hike en ski in het afgelegen Svanetië met bergtoppen boven de 5000 m
- Neem een duik in de Zwarte Zee bij de postmoderne badplaats Batoemi
- Bekijk Armeense schilderijen in de Nationale Kunstgalerie in Jerevan
- Bewonder hooggelegen middeleeuwse tufstenen kloosters zoals Haghpāt
- Ontdek spectaculaire bergpassen en ruige natuur in het zuidelijke Sjoenik

- 7 Kaarten en plattegronden
- 11 Woord vooraf

1 13 Georgië: een verdieping

- 16 Natuur
- 19 Economie
- 22 Bevolking
- 30 Eten en drinken

2 33 Geschiedenis van Georgië

- 34 Oudste sporen
- 35 De kerstening van Georgië
- 36 Middeleeuwen
- 38 Russische annexatie
- 41 Sovjetrepubliek
- 45 Glasnost en onafhankelijkheid
- 50 Rozenrevolutie

3 55 Kunst en cultuur van Georgië

- 56 Culturele achtergrond
- 60 Bouwstijlen
- 62 Schilderkunst
- 63 Literatuur
- 66 Muziek
- 68 Film

4 73 Tbilisi: hoofdstad van Georgië

- 77 De oude stad
- 85 Het 19de-eeuwse centrum
- 89 Linkeroever van de Mtkvari
- 92 Rechteroever buiten het centrum
- 95 Tips en adressen

5 99 Omgeving van Tbilisi: het oude Kartli

- 100 Binnen Kartli
- 109 Lager Kartli
- 111 Tips en adressen

6 113 Oost-Georgië

- 114 Kachetië
- 124 De bergen in
- 129 Tips en adressen

7 133 West-Georgië

- 134 Samtsche-Dzjavachetië
- 139 Imeretië
- 142 Ratsja
- 145 Svanetië
- 148 Tips en adressen

8 151 Zwarte Zeekust

- 153 Mingrelië
- 156 Goeria
- 157 Adzjarië
- 162 Tips en adressen

9 165 Armenië: een verdieping

- 166 Natuur
- 170 Economie
- 172 bevolking
- 174 Eten en drinken

10 177 Geschiedenis van Armenië

- 178 Oudste sporen
- 178 Middeleeuwen
- 180 Russische annexatie
- 181 Sovjetrepubliek
- 182 Glasnost en onafhankelijkheid

Kaarten en plattegronden

11 187 Kunst en cultuur van Armenië

- 188 Culturele achtergrond
- 190 Bouwstijlen
- 191 Schilderkunst
- 192 Literatuur
- 195 Muziek
- 197 Film

12 199 Jerevan: hoofdstad van Armenië

- 202 Centrum
- 216 Buiten het centrum
- 221 Tips en adressen

13 225 Omgeving van Jerevan

- 227 Armavir
- 231 Aragatsotn
- 232 Kotajkh
- 235 Ararat
- 237 Tips en adressen

14 239 Noord-Armenië

- 240 Shirak
- 242 Lori
- 247 Tavoesj
- 250 Gegharkunik
- 255 Tips en adressen

15 257 Zuidoost-Armenië

- 258 Vayots Dzor
- 262 Sjoenik
- 266 Het uiterste zuiden
- 269 Tips en adressen

i 270 Praktische reisinformatie

r 284 Register

8 Georgië en Armenië

- 14 Georgië
- 77 Tbilisi
- 78 Tbilisi-centrum
- 101 Kartli
- 115 Oost-Georgië
- 135 West-Georgië

154 Zwarte Zeekust

- 168 Armenië
- 201 Jerevan
- 204 Jerevan-centrum
- 228 Omgeving Jerevan
- 241 Het groene noorden
- 259 Het ruige zuidoosten

Woord vooraf

Georgië en vooral Armenië behoren tot de meest onontgonnen toeristische bestemmingen van Europa. Toch vind je er de hoogste bergtoppen van Europa, ontmoet je er de meest gastvrije mensen van de wereld en zie je er de oudste bouwwerken uit de christelijke cultuur. Beide landen liggen in de Zuidelijke Kaukasus, onder de rook van Rusland en aan de rand van Turkije, en zijn pas sinds het uiteenvallen van de Sovjet-Unie (1991) definitief onafhankelijk. Sindsdien krijgen de eigen culturen alle ruimte en zijn deze landen voortdurend aan het veranderen en moderniseren. Mede hierom is een nieuwe editie van deze eerste Nederlandstalige reisgids over deze twee landen noodzakelijk, die elk hun eigen deel in dit boek verdienen. In beide landen is sinds de vorige editie het nodige veranderd. Er is weer in rap tempo verder gebouwd en gerestaureerd. En vooral in Georgië zijn er de afgelopen periode veel mooie wegen bijgekomen en opgeknapt. Bovendien worden de skigebieden steeds toegankelijker voor de buitenlandse toerist. Goed nieuws is ook dat individuele reizigers deze landen nog gemakkelijker zelfstandig kunnen bezoeken. Het is veiliger dan voorheen soms het geval was, de bevolking is behulpzaam en er is een uitgebreid (mini)busnetwerk. Bovendien begint de jongste generatie langzaam wat Engels te spreken – al zal basiskennis Russisch, Georgisch en/of Armeens het verloop van je reis vergemakkelijken, vooral in Armenië.

Ten slotte wil ik iedereen bedanken die heeft bijgedragen aan de totstandkoming van deze reisgids, in het bijzonder Helma Sokhadze, Marc Hulst, Pieter Jan Langenberg, Michel Lobzhanidze, Gerard den Hollander en Menno Visser.

Karel Onwijn

<Georgisch-orthodoxe geestelijken genieten groot gezag onder de bevolking.

Georgië: een kennismaking

Georgiërs beschouwen hun land als Europees, hoewel het geografisch gezien grotendeels in Azië ligt. Toch lijkt ook Europa overtuigd te zijn van het Europese karakter van Georgië. Het is immers toegelaten tot belangrijke Europese instellingen, zoals de Raad van Europa en het mag ook meedoen aan Europese evenementen, zoals het Eurovisiesongfestival en het EK Voetbal. Wanneer je door de voormalige Sovjetrepubliek rijdt, kom je vaak de Europese vlag tegen, broederlijk naast de Georgische. Toch zijn er regelmatig momenten dat je je realiseert dat het land ook Aziatische wortels heeft. Kijk alleen maar naar de architectuur en de gerechten. In die zin vormt Georgië een typisch grensland tussen Europa en Azië, waarbij het eeuwenoude Georgisch-orthodoxe geloof wellicht de zichtbaarste Europese component is.

< Het hoogste permanent bewoonde plaatsje van Europa, Oesjgoeli, met op de achtergrond in de wolken gehulde hoogste berg van Georgië, de Sjchara.

Moderne jongeren willen graag geld verdienen en zijn vaak kleurig gekleed, in tegenstelling tot de oudere generaties Georgiërs.

OMSCHAKELEN NAAR KAPITALISME

De overgang van het communistische naar het kapitalistische systeem heeft in Georgië tot structurele veranderingen geleid, ook op de Tbilisi-staatsuniversiteit. 'Onder het communisme moest vooral onze eigen cultuur het ontgelden,' zo vertelt professor cultuurgeschiedenis Revaz Siradze, verbonden aan deze universiteit. 'Het was op een gegeven moment zelfs verboden om openlijk onze eigen nieuwe geschiedenis te bestuderen en veel onderwijs over de Georgische literatuur moest in het Russisch worden gegeven. In dat opzicht is de val van het communisme een positieve ontwikkeling geweest. Maar er is een belangrijke keerzijde. Traditioneel was onze universiteit sterk op het gebied van de exacte wetenschappen, vooral wiskunde en biologie. Voor deze vakken waren altijd veel meer studenten

dan plaatsen, en veel Georgische geleerden op dit vakgebied werden later lid van verschillende internationale academies van wetenschappen. Nu is dat helaas geheel anders. Iedereen wil tegenwoordig economie of rechten studeren, omdat daarmee in het huidige Georgië nu eenmaal meer geld valt te verdienen.'

Ook in zijn eigen vakgebied ziet Siradze negatieve invloeden van het kapitalisme. 'Bijna geen enkele student wil na zijn afstuderen promoveren of in mijn vakgebied aan de slag als docent. De meesten willen zo snel mogelijk in de media aan het werk. Vroeger waren mijn studenten veel gemotiveerder en ook beduidend beter. In die zin is de intellectuele sfeer in negatieve zin veranderd.'

Maar voor hem persoonlijk heeft de overgang van communisme naar kapitalisme wel een extra dimensie aan zijn beroep gegeven. 'Ik heb de laatste jaren veel naar het buitenland kunnen reizen. Ik ben inmiddels al door een groot aantal universiteiten in West-Europa uitgenodigd, waaronder die in Londen en Parijs. Ook ben ik gaan publiceren in verschillende buitenlandse talen. Alleen jammer dat ik tijdens mijn verblijf in Europa zo weinig boeken kan kopen. Die waren vroeger in Moskou veel goedkoper!'

De tegenstelling tussen arm en rijk nam snel toe. Vooral de ondernemers in de schaduweconomie die nauwe banden hadden met de staat, groeiden uit tot rijke en machtige oligarchen. Terwijl zij er een luxueus leventje op nahielden, kon de meerderheid van de bevolking met moeite de eindjes aan elkaar knopen. Zij waren genoodzaakt meer banen tegelijk te nemen en er een moestuin bij te houden.

Hoewel in de loop van de jaren 90 het staatsgezag weer werd hersteld, bleef dit nauw gelieerd met de schaduweconomie en de onderwereld. Bovendien was er onder het overheidspersoneel sprake van extreme corruptie. In het bijzonder de politie was berucht. Zij werkte openlijk samen met de maffia en verdiende hieraan heel veel geld. Hierdoor bleven veel misdaden onopgelost.

De kansen keerden na de Rozenrevolutie van 2003 (zie p. 50). De toen aan de macht gekomen regering verklaarde openlijk de oorlog aan de corruptie en de schaduweconomie. Ook ging deze serieus werk maken van het innen van belastinggeld, waarbij de oligarchen niet meer werden ontzien. De economie ging weer groeien en buitenlandse (westerse) investeerders kwamen in groten getale naar Georgië, met in hun kielzog de broodnodige efficiënte productiemethoden. Sindsdien neemt de bedrijvigheid gestaag toe, vooral in de geprivatiseerde vaak kleinschalige landbouw, de lichte industrie en toerisme. Van oudsher was Rusland de belangrijkste afzetmarkt voor de producten uit deze sectoren. De afgelopen jaren zijn de Georgiërs door de steeds moeizamere relaties met hun grote buurland echter noodgedwongen en met succes op zoek gegaan naar nieuwe afzetmarkten. Succesvolle Georgische exportproducten zoals citrusvruchten en wijn vinden daarom nu op steeds grotere schaal hun weg naar andere landen. Zelfs in de Amsterdamse supermarkt vinden we tegenwoordig Georgische kiwi's! Inmiddels is Turkije vervuit de belangrijkste handelspartner van Georgië, gevolgd door Azerbeidzjan, Oekraïne en de VS.

Vooraf een goede relatie met het olie- en gasrijke buurland Azerbeidzjan is van groot belang vanwege de energieleveranties. De bouw en ingebruikneming van de oliepijpleiding Baku-Tbilisi-Ceyhan en de gaspijpleiding Baku-Tbilisi-Erzurum hebben het energiearme Georgië een stuk onafhankelijker gemaakt van Rusland. Daarnaast zijn er veel investeringen gedaan in het bouwen van speciale installaties in snelstromende rivieren om hydro-elektriciteit op te wekken. Ook steekt de regering energie in het ontwikkelen van Georgië als transportknooppunt tussen Europa en Azië. Dit betreft het vervoer van goederen en diensten vanuit het Westen via Turkije en de Zwarte Zee (havens Poti en Batoemi) naar nieuwe markten in de Kaukasus en Centraal-Azië. Daartoe is men ook begonnen met de aanleg van de nieuwe diepzeehaven Anaklia aan de Zwarte Zeekust aan de monding van Engoeri-rivier.

BEVOLKING

Terwijl Georgië bijna twee keer groter is dan Nederland, wonen er maar ruim 3,7 miljoen mensen. Het land is dus relatief dunbevolkt. Bijna een derde van de bevolking woont in de hoofdstad Tbilisi. Andere steden zijn een stuk kleiner. Zo telt de één-na-grootste stad van Georgië Batoemi – de hoofdstad van de autonome republiek Adzjarië – 187.000 inwoners en de derde stad in het land – Koetaisi – de hoofdstad van de regio Imeretië – 148.000 inwoners. De enige andere Georgische stad met meer dan 100.000 inwoners is Roestavi, de hoofdstad van de regio Lager Kartli. De laatste stad is als communistische industriestad pas na de Tweede Wereldoorlog uit de grond gestampt om

de arbeiders in de nabijgelegen fabrieken onderdak te bieden. Dit betreft een typische Sovjetstad met vrijwel uitsluitend grote eentonige flatgebouwen. Oudere steden kenmerken zich vaak door een precommunistische historische binnenstad en (soms uitgestrekte) Sovjetbuitenwijken. Kleinere stadjes zijn minder door de communistische tijd beïnvloed en kennen naast 19de-eeuwse tsaristische woonblokken nog veel losstaande woningen die dikwijls met balkons zijn uitgerust. Hoe verder plaatsjes verwijderd zijn van woonkernen en hoofdwegen, hoe groter de kans is op onverharde wegen en de afwezigheid van basisvoorzieningen als gas of elektriciteit.

De Georgiërs vormen met ruim 80% van de bevolking de absolute meerderheid in hun eigen land. Tot deze bevolkingsgroep rekent men heden ten dage ook de in het westen van het land wonende Mingreliërs (regio Mingrelië) en Svaneten (regio Svanetië), hoewel zij historisch gezien eigenlijk aparte volkeren zijn die een eigen taal spreken: het Mingreels en het Svans. Samen met de Georgiërs behoren ze tot de zogeheten Kartvelische volkeren die het huidige grondgebied al van oudsher bewonen en dat naar hen is vernoemd: Sakartvelo, het land van de Kartvelen. Ze hangen allen het Georgisch-orthodoxe geloof aan en spreken Georgisch met elkaar.

Andere minderheden die al eeuwenlang op Georgisch territorium leven, zijn de orthodox-christelijke Ossetiërs en de islamitische Abchaziërs die beiden een eigen taal hebben. Zij wonen voornamelijk in hun eigen eenzijdig van Georgië onafhankelijk verklaarde deelrepublieken Zuid-Ossetië en Abchazië, hoewel je Ossetiërs ook nog wel in andere delen van Georgië aantreft. De Georgiërs die eerder in grote aantallen in deze deelrepublieken woonden, zijn inmiddels bijna allemaal gevlucht naar andere delen van het land. Ook de Adzjariërs kennen een eigen (autonome) deelrepubliek, maar zijn wel loyaal gebleven aan de Georgische regering. Zij onderscheiden zich etnisch gezien nauwelijks van de Georgiërs. Wel hangen ze het islamitische geloof aan.

Overigens vormen deze groepen slechts een aantal procenten van de bevolking. De grootste etnische groepen na de Georgiërs zijn de islamitische Azeri's en de christelijke Armeniërs, beiden rond de 6% van de bevolking. De Azeri's wonen vooral in de regio Lager Kartli en de Armeniërs vooral in de regio Samtsche-Dzjavachetië, waar ze meer dan de helft van de bevolking uitmaken. Zij spreken vaak beperkt Georgisch en gebruiken het nog altijd door veel Georgiërs gesproken Russisch als lingua franca. Vroeger woonden er ook talrijke Russen in Georgië, maar sinds de onafhankelijkheid in 1991 zijn er veel vertrokken waardoor ze intussen nog maar 1% van de bevolking uitmaken. Na de Russische inval in Oekraïne (in februari 2022) neemt het aantal Russen echter weer toe, omdat veel Russische burgers naar Georgië vluchten, onder meer om de mobilisatie te ontlopen. Ook Pontische Grieken, Joden en Jezidi-Koerden maken minder dan 1% van de bevolking uit.

Georgiërs en Rusland

Etnische Georgiërs hebben eveneens op grote schaal hun land verlaten, vooral de hogeropgeleiden. Sinds 1991 zijn naar schatting ruim 1 miljoen Georgiërs geëmigreerd, voornamelijk om economische redenen. Ze zijn terechtgekomen in landen als Turkije, de VS en Frankrijk. Maar veruit de

Het ovale witte brood dat Georgiërs vaak eten, wordt gebakken door deeg tegen de wand van een diepe, ronde steenoven te plakken.

Tbilisi: hoofdstad van Georgië

Tbilisi heeft vele gezichten. Wanneer je de stad in rijdt, word je eerst getraakteerd op buitenwijken met Sovjet-flats. Verder de stad in kom je al snel neoclassicistische gebouwen tegen, zowel uit de Stalintijd als uit de 19de eeuw. Wanneer je vervolgens over een van de bruggen over de rivier de Mtkvari de binnenstad in rijdt, worden de straatjes kronkelig en zie je oude huizen met oriëntaals aandoende balkonnetjes met druiventrossen. In combinatie met de kinderkopjes, de talrijke bomen en de pittoreske kerkjes geeft dit een romantische sfeer. Wanneer je nog even doorrijdt, zie je ook statige 19de-eeuwse huizen met ijzeren balkons aan bredere lanen, zoals de Roestaveli Avenue. Menig toerist zal hierbij associaties met Parijs krijgen. Maar dan wel met een oriëntaalse inslag, zeker als je het plaatselijke straatleven observeert. De mensen dragen veelal zwarte kleding, ook in de zomer. En zowel overdag als 's avonds zie je overal op straat groepjes mannen bij elkaar hangen, kauwend op zonnepitten en soms heftig discussiërend.

< Oud-Tbilisi, met op de achtergrond het Orbeliani-badhuis.

Oost-Georgië

6

In het oosten van Georgië vind je zowel de vruchtbare valleien van Kachetië als de eeuwig besneeuwde bergtoppen van het Hoge Kaukasusgebergte. Kachetië hoort historisch gezien tot het oude koninkrijk Kartli. Je ziet er daarom talrijke oude paleizen, kastelen en kloosters. Kachetië vormt ook de belangrijkste wijnstreek van het land; twee derde van de Georgische druiventeelt en wijnproductie heeft hier plaats. De combinatie van wijngaarden met de talloze cipressen geeft deze regio daarom een Toscaans karakter. De sfeer in het noordelijker gelegen Hoge Kaukasusgebergte is geheel anders. Dit uiterst ruige en spectaculaire berggebied is voor een groot deel uitsluitend in de zomermaanden goed te bereiken, aangezien de hoge doorgangspassen in de rest van het jaar vaak ondergesneeuwd zijn. Er wonen weinig mensen en je vindt er sporadisch bebouwing, waaronder opvallende middeleeuwse verdedigingstorens die uniek zijn in de wereld. Je treft er een rijke flora en fauna. Dit gebied is daarom extra interessant voor natuurliefhebbers en wandelaars. Maar ook wintersporters kunnen hier goed aan hun trekken komen; vooral de regio rond Goedaoeri heeft goede skivoorzieningen.

< Citadel van Gremi, de vroegere hoofdstad van Kachetië.

- Family Hotel Lago & Wine Cellar: kleinschalig guesthouse met tuin en zwembad – Zakatala straat 63 – Lagodeghi.
- Guesthouse Meri Poppins: uitzonderlijk gezellige sfeer, mooie tuin, lekker eten en de uiterst aardige *host* Khatuna Popiashvili – Hereti-sstraat 105, Dedoplistskaro.

ETEN EN DRINKEN

- Restaurant Old Marani: al lange tijd veruit het beste restaurant in deze regio, met zowel Georgische als Russische gerechten (maakt onderdeel van het eveneens uitstekende Hotel Rcheuli Marani) – Tsjavtsjavadze-sstraat 154, Telavi.
- Restaurant Batontan: hoge kwaliteit en ruim aanbod gerechten, onderdeel van Hotel Holiday Inn – Erekle-sstraat 2, Telavi.
- Kisiskhevi: bij een wijnmakerij behorend restaurant met Duits- en Engelssprekend personeel, inclusief goed klein hotel – nabij Telavi (schuchmann-wines.com).
- Badagoni Home Alaverdi: modern Georgisch restaurant met eigen wijnmerk en ruim wijnaanbod, nabij de kathedraal van Alaverdi – Akhmeta district village, Zemo Khodasheni-Alaverdi-Kvemo Alvani, Akhmeta (badagonihome.com).
- Restaurant Natakhtari: goed en relatief goedkoop restaurant, met Georgische specialiteiten – Kostava-sstraat 1, Signaghi.
- Pinch of Salt: kwalitatief zeer goed restaurant (Georgische keuken), kleinschalig met mooi uitzicht over het Alazani-dal – Koningin Tamar-sstraat 7, Signaghi.
- Goderdzi Gonashvili Winery: wijngaard waar je ook heerlijk kunt eten, met fijne informele sfeer – Bezhanisvili-sstraat, Khornabuji-buurt, Dedoplistskaro.

ACTIVITEITEN

In deze regio is er op grote schaal wijntoerisme. Wijnmakerijen bieden rondleidingen aan inclusief wijndegustaties. Hierbij een paar voorbeelden:

- Kvareli: Koncho (koncho.ge).
- Signaghi: Pheasant's Tears (pheasantsteers.com).
- Telavi: Shumi winery, inclusief interessant klein museum over de Georgische wijngeschiedenis (shumiwinery.com).

IN DE BERGEN

OVERNACHTEN, ETEN EN DRINKEN

Hoog in de bergen vind je vooralsnog vrijwel uitsluitend bed and breakfasts, met uitzondering van de omgeving van het skioord Goedaoeri, waar (ski-) hotels te vinden zijn. Voor deze omgeving geldt dat restaurants dun gezaaid zijn en dat je meestal eet in je B&B of hotel.

- Hotel Marco Polo: skihotel waar je ook 's zomers goed kunt verblijven, wel grootschalig – Goedaoeri (marcopolo.ge).
- Goedaoeri Hut Hotel: een prima skihotel waar je ook in de zomer goed kunt verblijven – Goedaoeri.
- B&B Diana: eenvoudig maar goed guesthouse; Diana spreekt ook Russisch en is een goede kokkin – Vazja Psjavela-sstraat 90, Kazbegi.
- Hotel Rooms: dit luxe hotel is prachtig gelegen en biedt mooie vergezichten over het Grote Kaukasusgebergte – Kazbegi (roomshotels.com/kazbegi).
- Guesthouse Dato Jalabauri: inclusief overnachtingen in een traditionele middeleeuwse verdedigingstoren en andere activiteiten – Sjatili.
- B&B Shina: voor deze omgeving relatief groot en luxe overnachtingsaccommodatie incl. eigen badkamers – Omalo (shina.ge).
- Guesthouse Lasharai: prachtig gelegen houten guesthouse inclusief bar, een gemeenschappelijke tuin en overal wifi, een zeldzaamheid in Toesjetië; met uitzicht op middeleeuwse verdedigingstoren – Omalo (lashari.tripcombined.com).
- Leila's Guest House: zeer verzorgd guesthouse met goede keuken en sympathieke gastvrouw: een voormalige actrice en goede zangeres – Jokolo, Pankisi-vallei.

ACTIVITEITEN

 In de Pankisi-vallei vind je een sympathieke bierbrouwer die alcoholvrij bier brouwt van wilde vruchten. Het bier heet Kisturi, vernoemd naar de islamitische Kisten die hier wonen. Er is ook een bierproeverij aan verbonden waar je de verschillende bieren kunt proberen en uiteraard aanschaffen (pankisivalley.com).

De Georgische Zwarte Zeekust kent een subtropisch klimaat, je ziet er dan ook overal palmbomen groeien.

Oriëntatie

Aan de Georgische Zwarte Zeekust worden in deze gids drie regio's onderscheiden: Mingrelië, Goeria en (de autonome republiek) Adzjarië. Ten noorden van Mingrelië ligt formeel dus nog een vierde Georgische Zwarte Zeekustregio: Abchazië. Maar omdat deze niet meer vanuit Georgië toegankelijk is voor toeristen, laten we haar in deze gids buiten beschouwing. De Zwarte Zeekust is vanuit Tbilisi het beste bereikbaar via de al vaker genoemde hoofdweg naar de Zwarte Zee. Ook gaat er twee keer per dag vanuit Tbilisi een luxe trein naar Batoemi die er maar vijf uur over doet. Wanneer je in het stadje Sametredia aankomt (de geboorteplaats van de bekende voetballer Kacha Kaladze, die sinds 2001 bij AC Milan speelde en later politicus is geworden), kun je naar links de weg richting Goeria en Adzjarië volgen. Wanneer je je weg naar rechts vervolgt, kom je in Mingrelië. Historisch gezien hoort een groot deel van het huidige West-Georgië tot het oude koninkrijk Colchis dat samen met het oude koninkrijk Kartli geldt als de bakermat van het huidige Georgië. Ook is het de plek waar de Grieken aan de kust een aantal handelsposten hadden. Diezelfde kust werd later ook een belangrijke stopplaats voor andere internationale handelsreizigers. Vooral uit deze periode vind je overblijfselen terug, zoals verschillende verdedigingsforten (bijvoorbeeld Gonio). Daarnaast wordt in deze regio wijn geproduceerd, met name (half)zoete en mousserende wijnen, zoals *tsjka-veri*. Ook zijn er thee- en tabaksplantages en hangen er in het seizoen overal mandarijnen, sharonfruit en citroenen (met name in Adzjarië).

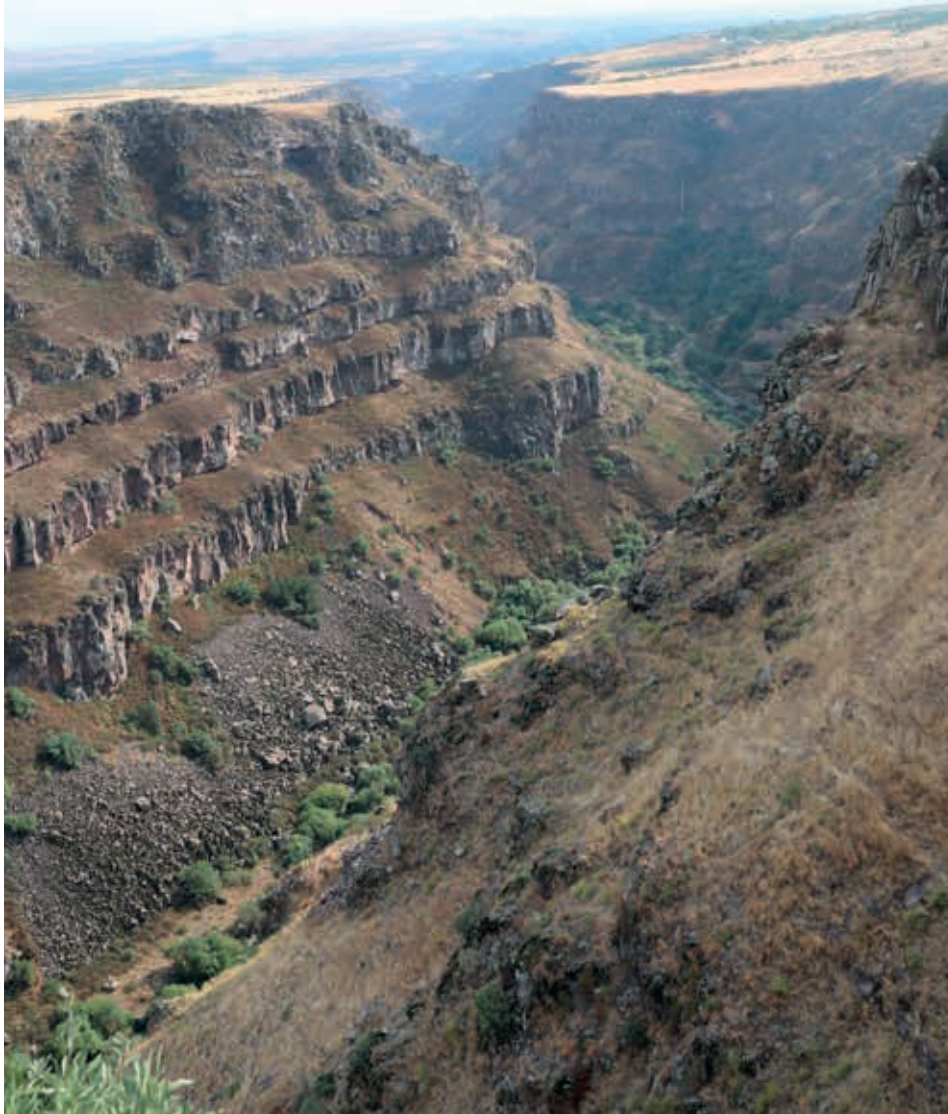
Het 17de-eeuwse neogotische paleis van de hertogenfamilie Dadiani in Zoegdidi. Dit is omgetoverd in een interessant historisch museum waar je onder meer een van de drie bronzen dodenmaskers van familielid Napoleon Bonaparte aantreft.

Zoegdidi

Mingrelië is de noordelijkste van de drie Zwarte Zeeregio's en is het minst op toeristen ingesteld. Mingreliërs zijn van oudsher handelaars en dat dat hun geen windeieren heeft gelegd is goed zichtbaar. De regio kenmerkt zich namelijk door grote woningen met weelderige balkons en zeer prominent aanwezige begraafplaatsen waarbij de kolossale grafstenen vaak zijn overkapt met gebouwtjes. Tegelijkertijd tref je er ook veel vervallen huizen. Hier wonen de vele tienduizenden vluchtelingen uit het aangrenzende Abchazië die hier de afgelopen decennia hun toevlucht hebben gezocht. Je vindt ze vooral in en rond de Mingreelse hoofdstad Zoegdidi, die als belangrijkste centrum geldt voor het Abchazische diaspora. Daarnaast was de stad jarenlang het centrum van de aanhangers van de verdreven eerste president van het land, Zviad Gamsachoerdia, die verschillende malen in opstand kwamen tegen het centrale gezag van Tbilisi. Er staat een standbeeld van de overleden president op het centrale stadsplein dat eveneens naar hem is vernoemd. De meest bezochte bezienswaardigheid in Zoegdidi is het 17de-eeuwse neogotische paleis van de hertogenfamilie Dadiani, dat is omgetoverd tot een **Historisch Museum**. Het bevat behalve archeologische vondsten uit de tijd van Colchis (inclusief gouden munten) ook een van de drie bronzen dodenmaskers van Napoleon Bonaparte; de familie Dadiani en

Armenië: een kennismaking

Geografisch gezien ligt Armenië in Azië. Toch is het land deelnemer aan belangrijke Europese evenementen als het Eurovisiesongfestival en is het lid van Europese organisaties als de Raad van Europa. Armeniërs zelf krijgen er geen genoeg van om te benadrukken dat ze cultureel en historisch deel uitmaken van Europa. Toch kom je er minder Europese vlaggen tegen dan in Georgië en vind je er veel meer Russische producten zoals auto's. Zelfs de petten en uniformen van de politie lijken op die van hun collega's in Rusland. Tegelijkertijd voel je ook sterker dan in Georgië de invloed van het Midden-Oosten, vooral in de muziek en het eten. In die zin vormt ook Armenië een typisch grensland tussen Europa en Azië, waarbij wellicht het al eeuwenoude Armeens-apostolische geloof de zichtbaarste Europese component is.

< Armenië is een hoogvlakte, doorsneden door diepe ravijnen waardoor riviertjes lopen.

168 ARMENIË: EEN KENNISMAKING

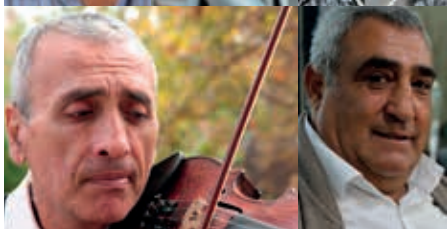
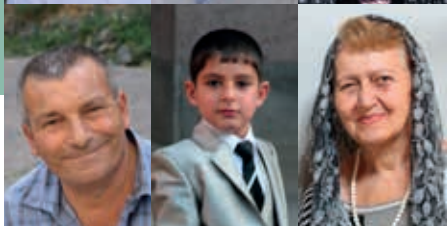

Jerevan: hoofdstad van Armenië

Bij een eerste blik op Jerevan heb je niet meteen de indruk dat je in de Transkaukasus bent. Je ziet er vooral veel strakke neoclassicistische gebouwen, vaak opgetrokken uit rozebruin tufsteen. Dit komt doordat het stadscentrum in de jaren 20 van de vorige eeuw aan de hand van een groots masterplan volledig is geherstructureerd en gemoderniseerd. Daarbij zijn nagenoeg alle oude gebouwen afgebroken. Maar wanneer je gaat rondwandelen en je je mengt in het lokale stadsleven, ontdek je al snel het oriëntaalse karakter van de stad. Dit uit zich bijvoorbeeld in de vele groepjes mannen die midden op straat nardi (backgammon) spelen, het overaanbod aan sjasliks en de emotionele wijze van omgang met elkaar. Het mondaine karakter komt weer tot uiting in het volop flaneren van de tot in de puntjes verzorgde elite van de stad en de talrijke terrassen die van mei tot oktober vol zitten.

< Het Armeense ministerie van Financiën en Economie, gelegen aan het Plein van de Republiek.

de slachtoffers van de Armeense genocide in 1915 (zie kader p. 218).

Weer terug naar beneden op de Isakov kom je een stukje verder aan je rechterhand het centraal busstation (**Kilikja Avtokajan**) van Jerevan tegen, het vertrekpunt voor langeafstandsbussen naar de rest van het land en ook de beste plek om een marsjroetka naar Georgië en Iran te nemen.

Wanneer je een stukje verderop naar rechts de Sebastia Avenue in slaat, kom je bij de **Yeraburbegraafplaats**. Dit is vooral de laatste rustplaats van Armeniërs die hebben gevochten in de oorlogen tegen Azerbeidzjan (Nagorno Karabach) en tegen Turkije (tijdens de eerste onafhankelijkheid net na de Eerste Wereldoorlog), maar bijvoorbeeld ook van leden

van de Armeense guerrillabeweging Armeens Geheim Leger voor de bevrijding van Armenië (ASALA), die vooral in de jaren 70 en 80 aanslagen pleegden op met name Turkse doelen.

➤ GENOCIDEMUSEUM, Tsitsernakaberd-highway 8/8, genocide-museum.am

TOP 5 – NIET TE MISSEN IN JEREVAN

- 1 Beklim de Cascade en beleef vanaf monument Moeder Armenië van het mooie uitzicht over de stad
- 2 Geniet 's avonds van de kleurige fonteinconcerten op het Plein van de Republiek
- 3 Bewonder de zeer gevarieerde Armeense schilderkunst in de Nationale Kunstgalerie
- 4 Eet heerlijk Syrisch-Armeens in Derian Kebab, opgezet door Armeense vluchtelingen uit Syrië
- 5 Overnacht extra authentiek in het soberkleurig natuursteen van het Tufenkian Historic Hotel

TIPS EN ADRESSEN

TOERISTENINFORMATIE

- Er zijn in het stadscentrum van Jerevan twee toeristische informatie-centra. Het eerste is gelegen nabij het metrostation Plein van de Republiek (Abovjan-straat 2). Het andere vind je op de Baghramjan-straat 2/5. Je kunt hier advies krijgen of plattegronden en brochures aanschaffen.
- Andere toeristische informatie over Jerevan kun je vinden op aia.am, yerevancard.com en yerevan.am, en op algemene Armenië-sites (armenia.travel, tacentral.com en armeniapedia.org).

VERVOER

De meeste toeristen komen in Jerevan aan op het vliegveld Zvartnots, dat ruim 10 km van Jerevan ligt. Hiervandaan kun je gemakkelijk met het openbaar vervoer naar Jerevan komen, met de bus of met de *marsjroetka* (klein busje); vooral de laatste rijdt zeer frequent.

- In de stad zelf is een metronet dat erg handig is voor de grotere afstanden. Er is slechts één lijn met tien stations. Vooral handig om te onthouden is het metrostation David van Sassoen, dat onder het centraal station ligt en waarvandaan treinen, langeafstandsbussen en marsjroetka's vertrekken, ook naar Georgië. Het centraal busstation (Kilikja Avtokajan op de Admiraal Isakov Avenue) is een belangrijk vertrekpunt voor langeafstandsbussen naar de rest van het land en ook de beste plek om een marsjroetka naar Georgië en Iran te nemen.
- Voor kortere afstanden binnen Jerevan kun je het beste de bus of marsjroetka gebruiken. Beide rijden zeer frequent, maar de marsjroetka stopt minder vaak en is dus sneller.
- Bus- en treininformatie: t-armenia.com en railway.am.

OVERNACHTEN

- Armenia Marriott Hotel: luxe hotel in hartje centrum aan het Plein van de Republiek met prachtig uitzicht hierop – Amirjan-straat 1 (marriott.com).
- Tip
van de
auteur

 Tufenkian Historic Hotel: luxe retrohotel in stadscentrum met veel traditionele historische tapijten en andere rustgevende voorwerpen, 5 min. lopen van het Plein van de Republiek – Hanrapetutyan-straat 48 (tufenkianheritage.com).
- Ani Plaza Hotel: prettig middenklasse-hotel in het centrum. Vooral tijdens het ontbijt zie je nog dat het hotel vroeger een communistisch staatshotel was – Sajat-Nova Avenue 19 (anihotel.com).

Noord-Armenië

Het noorden van Armenië is opvallend groener dan het zuiden van het land. Je vindt er veel goed geconserveerde historische bezienswaardigheden, maar ook de natuur is hier mooi en soms zeer spectaculair. Er is in dit gebied een afwisselend aanbod aan toeristische attracties. Zo kunnen liefhebbers van waterrecreatie hun hart ophalen in Gegharkunik (Sevan-meer en badplaats Sevan) en komen wandelaars vooral aan hun trekken in Tavoesh, met name in het Dilidzjan Nationaal Park. In Lori tref je een concentratie van historische kloosters (zoals Haghpat en Sanahin) aan, terwijl je in Shirak vooral rust kunt vinden aangezien de meeste bezienswaardigheden hier (zoals Marmasjen) buiten de doorgaande toeristische routes liggen.

< Veel kloosters in Armenië zijn van marmer of tufsteen gebouwd en zijn door ingenieuze bouw meestal aardbevingbestendig. Dit is de ingang van het 7de-eeuwse Haritsjivank-klooster.

Het sprookjesachtige Spendarjan-meer is gelegen in een glooiend niemandsland.

SJOENIK

Sjoenik, vroeger ook bekend als Zangezoer, is de zuidelijkst gelegen provincie van Armenië en ook de geïsoleerdste. Sjoenik is slechts met de 2344 m hoge Voratan-pas verbonden met de rest van het land. De weg die hier overheen ligt, loopt dankzij de grote hoogteverschillen al slingerend door Sjoenik naar het zuiden om bij Agarak de Iraanse grens te passeren. Onderweg kom je indrukwekkende bergketens tegen en zie je in diepe kloven kleine riviertjes stromen. Ook zie je zo nu en dan een bovengrondse pijpleiding lopen. Deze vervoert gas van Iran naar Jerevan.

Sisian en Zorats Karer

Je rijdt Sjoenik binnen nadat je op de **Vorotan-pas** een heidens aandoend reuzenmonument bent gepasseerd dat de poort tot Sjoenik voorstelt. Vervolgens kijk je uit over een glooiend niemandsland met aan je rechterhand het prachtig liggende **Spendarjan-meer**. De eerste grote plaats die je vervolgens tegenkomt, is het een paar kilometer van de hoofdweg af gelegen **Sisian**. De grootste bezienswaardigheid hier is de op een heuvel boven de stad gelegen 6de-eeuwse **Sisavank-kerk**. Daarvoor ligt een indrukwekkende begraafplaats waar ook slachtoffers uit de oorlog rondom Nagorno Karabach, die hier niet zo ver vandaan heeft gewoed, begraven liggen. Ter herdenking van deze oorlog is iets verderop ook een groot **monument** neergezet. Het stadje heeft zelfs een **Historisch Museum**. Vooral de oude grafstenen en chatsjkars buiten zijn de moeite waard.

Tussen Sisian en de hoofdweg in zuidelijke richting vind je op een heuvelachtig terrein **Zorats Karer**. Dit is een verzameling van ruim 200 basal-

Het prehistorische sterrenkundig observatorium van Zorats Karer, ook wel het Armeense Stonehenge genoemd.

ten en vaak met mos begroeide stenen, die soms een lengte hebben van 2 m en waarschijnlijk uit de prehistorie stammen. Volgens historici was dit Armeense Stonehenge ooit een sterrenkundig observatorium, maar het is waarschijnlijk minder oud dan een vergelijkbare verzameling stenen in Metsamor (zie p. 229).

➤ HISTORISCH MUSEUM VAN SISIAN, Adonts-straat 6a, Sisian, sisianmuseum.am

Goris en Khndzoresk

Ten noordoosten van Zorats Karer, aan de grens met Azerbeidzjan, ligt de meestal met sneeuw bedekte bergtop **Mets Ishkhanasar**, die 3584 m hoog is. Zo'n 10 km ten zuidoosten van deze berg ligt het aangename 19de-eeuwse stadje **Goris**. Hiervandaan liep de belangrijkste doorgangsweg naar Nagorno Karabach en tijdens de oorlog om deze enclave zijn ook hier slachtoffers gevallen. Er hangt hier een gemoedelijke sfeer en het centrum kent opvallend veel grote, vrijstaande woningen. In het stadje is onder meer het **Museum voor Regionale Geschiedenis**, met een opmerkelijk rijke collectie archeologische vondsten, maar ook oude tapijten en klederdrachten, te vinden.

Zo'n 10 km in oostelijke richting ligt nabij de Azerbeidzjaanse grens in een diepe kloof het grottendorp **Khndzoresk**. De in een helling van zacht vulkanisch sedimentgesteente uitgehouwen grotwoningen zijn al sinds de 19de eeuw verlaten en worden voornamelijk gebruikt als schuilplek bij slecht